I. ULUSLARARASI
SADREDDİN KONEVÎ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

THE FIRST INTERNATONAL
SYMPOSIUM ON SADRADDIN QUNAWI

20–21 MAYIS 2008
KONYA

MEBKAM
MERAM BELEDİYESİ
KONEVİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERAM MUNICIPALITY
QUNAWI RESEARCH CENTER

20-21 Mayıs 2008 tarihleri arasında Konya Dedeman Otelde düzenlenen bildirilerden oluşmaktadır. Eserin tüm hakkı MEBKAM'a aittir.

Mebkam Yayınları 7

1.Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri

Koordinatör
Hasan Yaşar

Yayına Hazırlayan
MEBKAM

Mizampaj ve
Kapak Tasarımı
İsmail Özkan

Redaktör
Ali Işık

ISBN

Baskı
Desen Ofset
0332.342 01 57

1.Baskı
Eylül 2010 - Konya
1.000 adet

Konevî'nin Çağında İktidar-Sûfî Çevre İlişkilerine Dair

Doç. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI

Anadolu'da İran'dan daha etkili olan Türklerin gelişiyle ticaret gelişti, ekonomik durum düzeldi ve şehir hayatında önemli ilerlemeler sağlandı. Türkleşme ve İslâmlaşmanın büyük bir hızla gerçekleştiği XIII. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'ya akın eden muhtelif tasavvufî cereyanlara ve tarikatlara mensup çok sayıda şeyh ve derviş buradaki şehirlerin kuruluş ve gelişmesinde önemli rol oynadıkları gibi yerleştirildikleri şehre kimlik kazandırarak buralara nüfus çekmenin ve göçebeliğe karşı yerleşik hayatı korumanın rolünü üstlendiler.[1] Bu noktadan hareketle Anadolu'nun siyasî ve sosyal tarihinin en karmaşık ve çalkantılı olduğu kadar ilim ve kültür hayatı bakımından önemli gelişmelerin yaşandığı XIII. yüzyılda özellikle İbnü'l-Arabî, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve Sadreddin Konevî ekseninde iktidar-sûfî çevre ilişkileri bu yazının konusunu oluşturacaktır.

SELÇUKLU DEVLET GELENEĞİNDE MUTASAVVIFLARIN YERİ

Büyük Selçuklular ve Harezmşahlar zamanında olduğu gibi Sadreddin Konevî'nin yaşadığı çağda da Anadolu'da medenî bir hayat yaşanan şehirlerde tasavvuf cereyanı kuvvetli bir şekilde yerleşerek etkin bir rol üstlenmişti. XIII. yüzyılın başından itibaren gerek sultanların teşviki, gerekse göç yoluyla İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinden gelerek Anadolu'ya yerleşen ve burada çeşitli faaliyetlerde bulunan çok sayıda mutasavvıf vardı. Bunların Anadolu'ya gelişlerinde İspanya'daki Müslümanların siyasî hâkimiyetlerini kaybetmelerinin yanında Cengiz istilası sebebiyle Harizm medeniyetinin yıkılmasının önemli rolü olmuştu. Bu iki gelişme İslâm dünyasının iki önemli fikir akımının temsilcilerinin Anadolu'ya sığınıp bir araya gelmelerine sebep olmuş; diğer bir ifadeyle XIII. yüzyılda özellikle de Moğol istilasından sonra Anadolu'yu büyük mutasavvıflar için bir cazibe ve çekim merkezi haline getirmişti.[2]

Anadolu'ya gelen çeşitli tarikatlara mensup kişiler burada vaktiyle alıştıkları çevrelere benzeyen yerleri tercih ediyorlardı. Konya, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Ahlât, Erzurum, Bayburt gibi devrin önemli merkez ve yörelerinde faaliyet gösteren çeşitli tarikatlara bağlı şeyh ve dervişler yüksek idarî tabaka ve münevver zümrelerle temas kuruyorlardı. Bir yandan cihad ve gazâ ile meşgul olan bir yandan da Anadolu'nun kültürel şekillenmesi için medreselerin yanında tekkelerin geliştirilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunan meşâyih ve ulemâya büyük hürmet ve iltifat gösteren Selçuklu sultanları, sûfîlerin nüfuzundan istifade ediyor ve yönetimlerinde onların desteklerini almayı adeta vazife telakki ediyorlardı.[3] Bu bağlamda maddî ve manevî çeşitli amillerin tesiriyle tasavvufî hayatın her tarafta

---

1 İbn Bîbî, ***el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçuknâme*** (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 167; Mehmet Şeker, ***Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması,*** Ankara 1991, s. 76-77; Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu (Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması)", DİA, III, 110-111.

2 bk. Hilmi Ziya Ülken, ***Türk Tefekkürü Tarihi,*** İstanbul 2004, s. 240-241; Ahmet Yaşar Ocak, ***Türk Sufiliğine Bakışlar,*** İstanbul 1996, s. 127-128. 1288-1485 yıllarını kaydeden önemli Osmanlı tarihçilerinden Mehmed Neşrî'nin Moğol baskısından kaçan âlim ve mutasavvıflar için bir sığınak hâline gelen Anadolu'nun evliya, âlim, sâlih, ve takva sahibi kimselerle dolduğunu haber vermiş olması bu hususu teyit etmektedir. bk. ***Cihannümâ*** (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 20-21.

3 Selçuklu sultanlarının âlim ve mutasavvıflara değer vererek, onları himaye etme geleneği daha sonra Anadolu'da sultan ve beylerle

yayılması, tarikat ve tekkelerin Anadolu'ya hâkim olan otoriteler tarafından adeta resmen tanınması, bürokraside görev alan birçok kimse, ileri gelen, hatta sultanların halk arasında büyük şöhreti bulunan şeyhlere mürit olması, mutasavvıflara çok büyük bir manevî nüfuz ve tesir bahşediyordu.[4] Tasavvuf erbabının, sultan ve üst düzey görevliler üzerindeki tesirini bu şekilde açıklayan Fuad Köprülü bu hususa şu görüşleri de ilave eder: "Hükümdarların cismanî saltanatları üzerinde mutasavvıfların manevî bir hâkimiyeti vardı ki, bazen kuvvetli devletleri bile korkutuyor ve ona göre bazı mühim tedbirler alınmasına mecbur ediyordu."[5]

Aslında sultanların sûfîlere saygı gösterip önem vermelerinin veya başka bir ifadeyle mutasavvıfların onların üzerinde etkili olmasının Selçukluların kuruluş felsefesiyle ilgili olduğu meşhur tarihçi Râvendî'nin (ö. 1207'den sonra) şu kayıtlarında açıkça ortaya çıkmaktadır: "(I. Gıyaseddin) Keyhüsrev'in mübarek zamanının her tarafında görülen fazl-ı ilâhî emareleri, evliyayı yüceltip, düşmanları alçaltmak için, arka arkaya gelen iyilik ve servetler, her zaman adı yüce olan Tanrı rızasını elde etmek için çalışması, dururken hareket ederken, her istek ve merakı ararken Her Şeyi Bilen Hükümdar'ın kuvvet ve kudretine sığınmasındandır."[6] Bu sözler Selçuklu sultanlarının büyük çoğunluğunun âlim ve mutasavvıflara ikramda bulunup hürmet göstermeyi İslâmiyet'e saygılarının bir gereği olarak görmeleri, saltanatlarının ulema ve meşâyihin dua ve manevî himayeleri sayesinde devam edeceğine inandıklarını göstermektedir.[7] Türkiye Selçuklu sultanlarının mutasavvıflara gösterdikleri bu ilgi ve alaka Rus Türkolog Vladimir A. Gordlevsky tarafından "hükümdar saygısı" şeklinde özel bir kavramla ifade edilmiştir.[8]

Türkiye Selçukluları Döneminin en önemli tarihçilerinden Kerimüddin Aksarâyî, Selçuklu sultan ve devlet adamlarının genel özelliklerini sayarken meclisleri ve bulundukları yerlerin meşâyih ve bilginlerin varlığıyla şereflendiğini, hatta onların şeyh ve âlimlere ilgi göstermede aşırıya bile kaçtıklarını kaydetmektedir.[9] Nitekim önce "zamanın kutbu, cihanın bir tanesi, ariflerin sultanı" Mevlâna (ö. 1273), sekiz ay sonra da sultanlar divanında "halîfetü'l-Arab ve'l-Acem" diye hitap edilen Sadreddin Konevî'nin vefatları, diğer ilim ve din adamlarının da onları takip etmeleri halk arasında ülkenin sahipsiz kaldığı ve halkın bunların manevî ışıklarından mahrum bulunduğu şeklinde anlaşıldığı gibi, maddî ve manevî nizamın da çökme sebebi sayılmıştır.[10] Bu rivayet bize sadece iktidar değil toplum

---

sürmüş; hatta bunlardan bazıları ilim ve edebiyatla bizzat meşgul olmuş, eser yazmış, bazen de bilginlerle tartışmalara girmişlerdir. Geniş bilgi için bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihine Giriş", ***Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi,*** İstanbul 1997, s. LIX-LXVI; Günay Kut, "13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu'da Türkçenin Yazı Dili Olması ve Bu Yüzyıllardaki Eserler Üzerine", ***Payitaht Bursa'da Kültür ve Sanat (Sempozyum Kitabı)*** (ed. Cafer Çiftçi), Bursa 2006, s. 29, 32; Esin Kahya, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Bilim", ***Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı,*** (ed. A. Yaşar Ocak), Ankara 2006, I, 401-411.

4 Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,*** Ankara 1966, s. 168-169. Bu konuda örnek ve geniş bilgi için bk. İbn Bîbî, I, 251-252; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "XII. ve XIII. asırlarda Anadolu'daki fikir hareketleri ve içtimaî müesseselere bir bakış", ***III. Türk Tarih Kongresi,*** Ankara 1948, s. 287-306; Seyfullah Kara, Selçuklular'ın Dini Serüveni, İstanbul 2006, s. 172-174.

5 Köprülü, ***İlk Mutasavvıflar,*** s. 168.

6 Râvendî, ***Râhatü's-sudür ve Âyetü's-sürûr*** (trc. Ahmet Ateş), Ankara 1957, I, 121.

7 bk. Nizâmülmülk, ***Siyâsetnâme*** (haz. M. Altan Köymen), İstanbul 1990, s. 75-77; Ahmed Eflâkî, ***Menâkıbü'l-ârifîn*** (trc. Tahsin Yazıcı), I, 217; Kara, s. 450. Mevlâna Pervâne'ye nasihatlerinden birisinde Allah'ın kendisine verdiği nimetin artmasını istiyorsa bunun şükranesi olarak bütün bilgin, fakir, salih ve ârifleri koruyup kollamasını ve onlara yardıma devam etmesi gerektiğini; böyle yaparsa Kurân-ı Kerîm de bildirildiği üzere -"Hatırlayın ki, Rabbiniz size; eğer şükrederseniz, elbette size nimetimi artıracağım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti." (İbrahim 14/7) bu nimetinin artacağını söylemiştir. Eflâkî, I, 169.

8 V. A. Gordlevski, ***Anadolu Selçuklu Devleti*** (trc. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 98.

9 Aksarâyî, ***Müsâmeretü'l-ahbar*** (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 75.

10 Aksarâyî, s. 92-93; Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi,*** İstanbul 1984, s. 554-555. Kerimüddin Aksarâyî'nin

katında da mutasavvıfların etkin rollerinin olduğunu ve gündelik hayatın içerisinde doğrudan yer aldıklarını göstermektedir.

Abbasîlerin ikinci yarısından itibaren halifelerin maddî ve manevî nüfuzlarının zaafa uğraması, siyasî otoritenin çeşitli bölgelerde yerli emirler tarafından üstlenilmesi, Haçlı seferleri ve Moğol istilası gibi sosyal yapıda önemli tahribatlar yapan hadiseler şehir merkezlerinde sûfîlerin nüfuzunu artıran diğer bir faktör olmuştu. Ayrıca Moğol döneminde ortaya çıkan siyasî istikrarsızlığın bir sonucu olarak medenî hayatın kesintiye uğraması, Anadolu'da özellikle de uç bölgelerde Rum ve Ermenilerle yapılan mücadeleler halkın tekke ve zaviyelere yönelmesini beraberinde getirmişti.[11] Bütün bu gelişmeler çevrelerinde çok sayıda müridin toplandığı tasavvuf büyüklerinin mühim siyasî roller üstlenebileceklerini düşünen sultanların, bazen şiddet ve tehdit bazen de taltif ederek bunları çevrelerinden uzaklaştırmamaya çalışmalarına sebep olmuştu.[12] Bu bağlamda özellikle Türkmen beylerince el üstünde tutulan ve çevrelerinde ciddî gruplaşmaların oluştuğu meşâyih desteklenerek zengin vakıflara sahip tekke ve zâviyeler inşa edildi.[13] Ayrıca bu dönemde ilim ve sanat erbabı gibi her hangi bir resmî görev üstlenmeyen tarikat mensupları da devletin himayesine mazhar olmuş, onlara daimi maaşın yanında özel tahsisatlar ayrılmıştı.[14] Râvendî'nin Selçuklu sultanları zamanında zâhit, âlim, seyyid ve dindarların devletten vakıf dışında maaş aldıklarını ve bu uygulamanın daha önce olmadığını kaydetmiş olması bu hususu teyit etmektedir.[15]

DÖNEMİN ÖNDE GELEN MUTASAVVIFLARININ İKTİDARLA İLİŞKİLERİ

Yaşadığı dönemde Anadolu sûfîliğine damgasını vuran Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Mecdüddin İshak'ın da etkisiyle I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanından beri Selçuklu sarayını yakından tanıyordu.[16] Özellikle Anadolu'ya ikinci kez geldiğinde buraya yerleşmeye karar vermesinde yeni sultan olan I. İzzeddin Keykâvus'un önemli rolü olmuştu. Bu derece şöhrete sahip bir sûfînin ziyaretinden çok memnun olan sultan onu bizzat karşılayarak en iyi şekilde ağırlamış, hayran kaldığı İbnü'l-Arabî'den ciddi biçimde etkilenmişti.[17] İzzeddin Keykâvus bu görüşmeden sonra sık sık İbnü'l-Arabî'nin fikirlerine

---

Sadreddin Konevî'nin vefatına dair kaydettiği meçhul bir şaire ait mersiye şöyledir:
"Dünyanın halifesi ve dünya halkının ziyneti, manalar denizi ve incelikler hazinesi geçip gitti.
Bundan sonra İslâm'ın şeyhi de kalmayacak; ondan sonra kemal ve nur ayırt edilmeyecek.
Ondan sonra zorlukları kim çözecek? Ondan sonra hakikatlerin keşfi için kime rica edilecek?
Artık zamanın rehberleri, önlerindeki kuyuları ancak onun parlayan ışığıyla gösterebilecekler.
Ey çağımızın şeyhi! Ey darlıkların karanlıklarında bize rehber olan! Allah'ın selamı üzerine olsun.
Allah seni mezarında affının ve rahmetinin kevseriyle sulasın!"

11 bk. Abdülbaki Gölpınarlı, ***Mevlâna Celâleddin,*** İstanbul 1959, s. 19-20; Haşim Şahin, ***Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler*** (1299-1402), (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 61.

12 bk. Köprülü, ***İlk Mutasavvıflar,*** s. 175; Ö. Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", ***Vakıflar Dergisi,*** 1942, II, 279-285.

13 bk. Eflâkî, II, 133, 135; Köprülü, ***İlk Mutasavvıflar,*** s. 196 vd.; Osman Turan, ***Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar,*** Ankara 1958, s. 67, 79; Tuncer Baykara, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara 1985, 129-133; S. Vryonis, ***The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor,*** Berkeley 1971, s. 382; Mehmet Akkuş, "Tasavvufun Anadolu'ya Girişi ve İslâmlaşmada Rolü", ***Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*** (haz. Coşkun Yılmaz), İstanbul 1991, s. 138-141.

14 bk. Eflâkî, I, 288, 314-315; II, 131, 133; Kara, s. 500-501. Kendisine iki hankâh verilen veya iki ayrı yerden tahsisat alan sûfîler de vardı.

15 Râvendî, I, 65.

16 İbn Bîbî, I, 44-45, 111; Aksarâyî, s. 68; Turan, s. 555. I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta çıkınca kadim dostu Mecdüddin İshâk'ı Konya'ya çağırmış, İbnü'l-Arabî'de onunla Konya'ya gelmişti.

17 Gordlevski, s. 98; Kara, s. 503; Şahin, s. 49. İzzeddin Keykâvus âlim, mütefekkir ve mutasavvıfların Anadolu'ya gelmesine büyük önem vermiş, bir taraftan tasavvufun bir taraftan da fütüvvet teşkilatının yerleşip gelişmesine ciddi katkılarda bulunmuştur.

başvurarak tavsiyelerini yerine getirmiş, hattâ İbnü'l-Arabî Şam'a yerleştikten sonra da müşkül duruma düştüğü bazı konularda mektup yazarak danışmayı âdet edinmişti.[18]

Bu bağlamda İbnü'l-Arabî'nin İzzeddin Keykâvus'a yazmış olduğu cevabî mektubu bir taraftan onun merkezî otorite üzerindeki etkisini göstermekte diğer taraftan da gelecekte Anadolu'nun kültürel ve dinî yapısının nasıl şekillenmesi gerektiği konusunun zihnini meşgul ettiğini ve bunun önünde ne türden engeller bulunduğunu tespit ettiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle hâkim kanaatin aksine İslâm dünyasının geleceğine yönelik siyasî yapısıyla ilgili olarak kafa yorduğunu gösteren özellikle de gelecekte yaşanacak olan İslâm-Hıristiyan mücadelesine karşı önceden bazı tedbirler alınmasını tavsiye ettiği bu mektubu şöyledir:

Tavsiye: Bu Bilâdü'r-Rûm, Bilâdü'l-Yûnân'ın sahibi, Allah'ın emriyle Gâlib Sultan Keykâvus'un (Allah ona merhametiyle muamelede bulunsun) 609'da (1212-13) bize yazdığı bir mektuba cevap olarak yazdığım nasihatleri ihtiva etmektedir:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla: Azîz olan Allah'ın emriyle gâlib gelen sultanın mektubu –Allah onun adil saltanatını daim kılsın- kendisine dua eden (manevi) babası Muhammed b. Arabî'ye ulaşmıştır. Vaktin imkân verdiği ve bir mektuba yazılabilecekler ölçüsünde iş bu mektuba dinî konular ve ilahi (kaynaklı) siyasi konularla ilgili birtakım tavsiyeleri içeren cevabî bir mektup yazmak gerekmiştir; umulur ki aramızdaki perde kalkar ve buluşma gerçekleşir. Zira Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Din nasihattir." Çevresindekilerin "Kim için?" diye sormaları üzerine, "Allah için, O'nun elçisi için, Müslümanların yöneticileri ve onların umumu için" diye cevap vermiştir.[19] İşte sen de, hiç kuşkusuz, Müslümanların imamlarından birisisin! Allah bu görevi senin omuzlarına yüklemiş, seni kendi beldelerinde vekil olarak yerleştirmiş, kulları arasında yine seni O'nun uygun göreceği şekilde hüküm veren hâkim kılmış ve sana onların işlerinde tartacağın doğru bir mîzan belirlemiş hem izleyeceğin hem de insanları davet edeceğin aydınlık yolu sana göstermiştir. Allah'ın kullarını o aydınlık yola (Kur'an-ı Kerîm) yönlendirir ve ona çağırırsın. Allah seni bu şarta binaen görevlendirdi (yönetici yaptı) ve biz de bu şarta binaen sana biat ettik. Binaenaleyh (bir hükümdar olarak) âdil davranman, hem senin hem yönettiklerinin lehinedir. Buna mukabil zalim olmak, onların lehine iken (çünkü sabrederler ve sevap kazanırlar) senin aleyhinedir. Seni yarın (kıyamet günü) Müslümanların imamlarından "iyi işler yaptıklarını zannederken dünya hayatında yaptıkları boşa giden ve en çok ziyana uğrayan o kimseler"[20] arasında görmek istemediğim hususunda uyarırım. Sana verdiği yöneticilik ve hükümdarlık nimetine karşı Allah'a şükrün, nimete nankörlük, günahları aleni yapmak, hükümdarlığının gücüyle zayıf halkına kötü davranmak olmasın. Unutma ki Allah, senden daha güçlüdür. Ya da senin adına görevlilerin insanlara bilgisizce ve kendi gayelerine göre hükmeder; sen ise bütün bunlardan yükümlü tutulursun.

---

18 Salim Koca, ***Sultan I. İzzeddin Keykâvus*** (1211-1220), Ankara 1997, s. 98; Şahin, s. 49. İbnü'l-Arabî zaman zaman sultana moral vermiş, gördüğü bir rüyaya dayanarak geri almak üzere Antalya'yı kuşatan sultana şehri tekrar fethedeceğini müjdelemişti.

19 ***Müsned***, I, 351; Buhârî, "İmân", 39; Müslim, "İmân", 95. Hadis literatüründe yer alan (O'nun kitabı için) ibaresi müellif nüshasında yoktur.

20 Kehf 18/103-104.

Ey kendisine Allah'ın ihsanda bulunduğu ve (Allah'a) vekillik elbisesini giydirdiği kimse! Artık sen yaratıkları içinde Allah'ın vekili, O'nun yeryüzüne uzanmış gölgesisin. Öyleyse zâlime karşı mazlumun yanında ol. Allah'ın sana hükümranlık ve bazı beldelerini emrine vermiş olması seni mağrur edip de O'nun emirlerine muhalefet etmene, zalimce davranmana ve haddi aşmana yol açmasın. Çünkü böyle niteliklere sahip iken (günahkârlık ve zulüm), Allah'ın sana öyle bir genişlik ihsanı, sadece bir mühlet vermesidir. Yaptığın amellerinle baş başa O'nun huzurunda duracağın güne sadece belirli bir süre kaldı. Takdir edilmiş ecelin gelince, sen de atalarının ve babalarının göçtüğü o diyara göç edeceksin. Artık orada pişman olanlardan olmayasın. Çünkü oradaki pişmanlık faydasızdır. İslâm'a ve Müslümanlara –ki onlar ne kadar da azdır- en çetin gelen iş, şehirlerinin üzerinde çan sesinin, inançsızlık göstergelerinin ve kelime-i şirkin yükselmesi, Müminlerin Emîri Ömer b. Hattab'ın zimmet ehline getirdiği kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Hâlbuki söz konusu şartlara göre onlar, kendi şehirlerinde ve civar şehirlerde yeni kiliseler, manastırlar, keşişhaneler yapmayacak, yıkılanları tamir etmeyeceklerdi. Müslümanların üç gece kiliselerine yemekli konuk olmalarını engellemeyecek, casusları himaye etmeyecek, Müslümanlara hainlik yapmayacak (veya hainlik yapanları gizlemeyecek), çocuklarına kendileri Kur'an-ı Kerîm öğretmeyecek, şirklerini izhâr etmeyecek, -eğer isterlerse- akrabalarının İslam'a girmelerine engel olmayacaklardır. Bunun yanı sıra, Müslümanlara saygı gösterecek, oturmak istediklerinde kendilerine meclislerinde yer açacak; başlık koymak, sarık takmak, nalın giymek veya saçları ayırmak gibi kılık kıyafetlerinde herhangi bir tarzda Müslümanlara benzemeyeceklerdir. Müslümanların isimlerini kullanmayacak (kendilerine Müslüman isimleri vermeyecek) ve onların lakaplarını takmayacak, (bineklerinde) eğerli hayvan kullanmayacak, kılıç kuşanmayacak ve herhangi bir silah taşımayacaklardır. Yüzüklerine (ve mühürlerine) Arapça (ifadeler) yazmayacak, içki satmayacak, başlıklarını indirecek, her nerede olurlarsa olsun kendi kıyafetlerini kullanacak, bellerine zünnar takacak, Müslümanların kullandığı yollarda haç veya yazılarından her hangi bir şeyi âşikar olarak göstermeyecek, ölülerini Müslümanların (kabirlerine) yaklaştırmayacak, çanlarını kısık bir sesle bir kere çalacak, kiliselerinde bir şey okurken ya da Müslümanların huzurunda iken seslerini yükseltmeyecek, koşarak çıkmayacaklar, cenazelerinde seslerini yükseltmeyecek, onların ardından ağıt söylemeyecek, bir Müslüman tarafından (almak üzere) işaret konulan köleyi satın almayacaklardır. Getirilen kısıtlamalardan herhangi birini ihlal ederlerse, artık onlar zimmet ehli (güven altına alınmış kimseler) değildir. Bu durumda taşkın ve asilerin (kanı ve canı) helal olduğu gibi onlarınki de Müslümanlara helaldir." İşte bu adil imam Ömer b. Hattâb'ın mektubudur.[21] Bu hususta Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu sabittir: 'İslam ülkelerinde bir kilise yapılmasın, yıkılan da tamir edilmesin."[22] Bu yazdıklarım üzerinde iyice düşünürsen neyi yapman gerektiği konusunda Allah'ın izniyle doğruya ulaşırsın." [23]

İbnü'l-Arabî'nin, I. İzzeddin Keykâvus'un bazı uygulamalarından rahatsız olduğu ve bunları tenkit ettiği bu mektubu, dönemin bazı kaynakları tarafından iktibas edilmiştir. Kerimüddin Aksarâyî

21 Hz. Ömer dönemi gayri müslimlere yönelik uygulamalar ve eş-Şurûtu'l-Ömeriyye'nin sıhhati konusunda geniş bilgi bk. Mustafa Fayda, ***Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler,*** İstanbul 1989, s. 177-195.

22 Hadis ve hükmüyle ilgili bk. Ebû Ubeyd, ***Kitâbü'l-Emvâl*** (nşr. M. Halîl Herrâs), Beyrut 1986, 103-104; Kâsânî, ***Bedâiu's-sanâî,*** Beyrut 1982, VII, 114. Kilise yapımı veya tamiratı konusunda İbnü'l-Arabî'nin hassasiyetinin temel sebebi annesi bir Hıristiyan olan İzzeddin Keykâvus'un dayılarının Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Müslümanlar aleyhinde göstermiş oldukları çeşitli faaliyetleri ve Hıristiyanlığı ihyâ etme çabalarının etkisinin olduğu unutulmamalıdır. bk. Turan, s. 458 vd.

23 İbnü'l-Arabî, ***el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*** (nşr. Nevâf el-Cerrâh), Beyrut 1424/2004, VIII, 296-297. İbnü'l-Arabî mektubuna bir şiirle devam eder ve İzzeddin Keykâvus'a nasihatlerini sürdürür.

özellikle mektubun İslâm-Hıristiyan mücadelesine vurgu yapılan kısmını nakletmektedir.[24] Buradan İbnü'l-Arabî'nin Selçuklu ülkesinde İslâmiyet aleyhine artan faaliyetlere karşı yeterince önlem alınmadığı hususunda ciddi endişeler taşıdığı ve İslâm dininin izzetinin korunmasında daha hassas olunması gerektiği konusunda sultan ve yakın çevresinin dikkatlerini çektiği anlaşılmaktadır.[25] Bu bakımdan mücadeleci bir ruha sahip olan ve özellikle yetiştiği Endülüs'te şahit olduğu İslâm-Hıristiyan mücadelesinden önemli deneyimler elde eden İbnü'l-Arabî, Doğu İslâm dünyası üzerinde bir tehdit unsuru olmaya devam eden Haçlı ruhuna karşı uyanık olunması gerektiğini, Hıristiyanlara tâvizkar davranılmamasını İzzeddin Keykâvus'un şahsında bütün Müslüman idarecilere hatırlatmakta ve onların asıl vazifelerinin İslâmiyet'in izzet ve ikbalini yükseltmek ve küfre tahakküm etmek olduğunu beyan etmektedir.[26]

İktidar-sûfî çevre ilişkileri söz konusu olunca Anadolu'nun manevî hayatının şekillenmesinde önemli rol oynayan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) ayrı bir paragraf açmak gerekir. Mevlâna zamanının idarî makamlarıyla yakın ilişkisine rağmen bunu genellikle nasihat ve tavsiye çerçevesinde sürdürmüş, yöneticilerin aralarındaki çekişme ve rekabete dayalı siyasî mücadelelerin içine girmemeye özen göstermiş; yeri geldiği zaman sultan ve devlet adamlarını tenkit etmekten çekinmemiştir.[27] Bu konuya dair örnekleri Mevlâna'nın değişik sebeplerle çeşitli kimselere yazdığı mektuplarında görmek mümkündür.[28] Mevlâna'nın mektuplarında dönemine ait bürokratik dile hâkim olması siyasî iktidarın işleyişiyle yakından ilgilendiğini göstermektedir. Bunların büyük çoğunluğu yöneticilere başta ihtiyaç sahipleri olmak üzere çeşitli talep ve istekleri bildirmek amacıyla kaleme alınmıştır. [29] II. İzzeddin Keykâvus başta olmak üzere mektup gönderilen Selçuklu devlet adamları arasında Alemüddin Kayser, Melikü's-sevâhil Bahaeddin, Reîsületibbâ Ekmeleddin en-Nahcuvânî, Celâleddin Müstevfî, Emînüddin Mîkâil, Sâhib Atâ Fahreddin Ali, Emîr Bedreddin Gevhertaş, Konyalı Kadı İzzeddin, Kırşehir hâkimi Cacaoğlu Nûreddin, Mecdüddin Atabeg, Tâceddin Mu'tez, Muînüddin Pervâne, Emîr Bahaeddin, Atabeg Arslandoğmuş, Celâleddin Karatay, Emînüddin Mîkâîl, Kadı Kemâleddin, Mühezzebüddin Ali, Sirâceddin el-Urmevî sayılabilir.[30] Bunlar gibi o dönemde sultanlar ile bürokraside görev alanların tamamı Mevlâna'ya büyük saygı ve bağlılığı olan kimselerdi ve Kadı Sirâceddin gibi Mevlâna ile meşrep farkı bulunan bazı şahıslar istisna edilirse önemli bir kısmı da ona mürit olmuşlardı.[31] Bu durum bir taraftan Mevlâna'nın toplumdaki önemini gösterirken diğer taraftan da siyasî iktidar üzerindeki etkisini göstermektedir.

---

24 Aksarâyî, s. 264-265. Eserin bu mektupla sona ermiş olması da câlib-i dikkattir

25 Mahmut Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî'nin I. İzzeddin Keykâvus'a Yazdığı Mektubun Işığında Dönemin Dinî ve Siyasî Tarihine Bakış", ***I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi,*** Konya 2001, s. 25.

26 Ülken, s. 237-238.

27 Bedîüzzaman Fürûzanfer, ***Mevlâna Celâleddin*** (trc. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul 1986, s. 181-189; Reşat Öngeren, "Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî", DİA, XXIX, 445. Mevlâna'nın sık sık sohbetlerine katılan Muînüddin Pervâne kendisine nasihat edilmesini isteyince. "Duyduğuma göre Kur'an-ı Kerîm-i ezberliyor, Şeyh Sadreddin'den hadis okuyor musun, deyince Pervâne evet, deyince, Allah'ın kelâmı ve Resülü'nün buyrukları sana tesir etmezse ben ne diyeyim" cevabını vermişti. Eflâkî, I, 165.

28 ***Mektûbât*** adı verilen bu eseri Abdülbaki Gölpınarlı muhtelif kütüphanelerdeki altı nüshasına dayanarak ***Mektuplar*** adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1963).

29 Mevlâna'nın mektuplarında geçen zamanının ıstılahlarına dair örnekler için bk. ***Mektuplar,*** tercüme edenin açıklamaları, s. 265.

30 Mevlâna Celâleddîn, ***Mektuplar,*** tercüme edenin girişi, s. VI.

31 Muînüddin Pervâne'nin eşi Gürcü Hatun, IV. Kılıcarslan'ın eşi Gömeç (Gumaç) Hatun gibi sultan ve üst düzey devlet adamlarının eşleri de Mevlâna'nın müritleri arasında bulunuyordu. Ahmed Eflâkî'nin ***Menâkıbü'l-ârifîn*** adlı eserinde bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verir.

Mevlâna ile aynı dönemde Türkiye Selçuklu topraklarında faaliyet gösteren bir diğer tanınmış şahsiyet, İslâm düşüncesinde Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ ile oluşan ancak Gazzâlî ile belli bir ölçüde zayıflayan metafizik tasavvurunu, tasavvufî tecrübe ekseninde yeni bir şekilde yorumlayan, diğer bir ifadeyle İbn Sînâ'nın metafizik bilginin imkânı iddiasını Gazzâlî ve diğer yazarların eleştirel yaklaşımına rağmen yeniden ele alan bir düşünür olan Sadreddin Konevî'dir (ö. 673/1274).[32] Şeyh Mecdüddin'in oğlu olan ve babasının ölümü üzerine daha çocuk denilebilecek yaştayken annesiyle evlenen İbnü'l-Arabî'nin himayesine giren, II. İzzeddin Keykâvus'un büyük iltifatına mazhar olan Sadreddin sadece Konya'nın manevî dünyasıyla ilgilenmemiş, Selçuklu bürokrasisinde görev alacak pek çok kimsenin yetişmesinde de bizzat rol almıştır.[33] Mesela döneminin bütün âlim ve şeyhlerine karşı büyük saygı gösteren ve onların onuruna yemekli toplantılar düzenleyen Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Sadreddin Konevî ile diğer âlim ve şeyhlere göre daha yoğun bir ilişkisi ve yakınlığı vardı.[34] Pervâne kimi zaman zâviyesine giderek sohbetlerine katıldığı, kimi zaman onuruna davetler tertip ettiği Sadreddin Konevî'den devrin ileri gelenleriyle birlikte hadis dersleri de alıyordu.[35] Sadreddin Konevî'nin başlattığı bürokrasiyle ilişkileri başta Fahreddin Irakî olmak üzere öğrencileri sürdürmüştür.

Şu husus belirtilmelidir ki, İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî ve Mevlâna gibi şahsiyetlerin toplumun genelini ilgilendiren konuları eserlerine aldıkları, fakat iyi ilişkiler kurdukları bürokraside görevli kişilerden eserlerinde umumiyetle bahsetmemiş olmaları dikkat çekicidir. Devlet adamlarıyla ilişkilerini genellikle üçüncü şahıslardan öğrendiğimiz bu kişilerin böyle davranmalarındaki temel etken kendilerine bağlı olan halkın zarar görmemesi içindir. Bu bakımdan ilim ve irfan ehlinin sultanların yanında bulunmak, onlarla düşüp kalkmak ve sıkça bir arada bulunmak tercih ettikleri bir husus olmamıştır. Onların tercih ettikleri bürokrasi üzerinde manevî denetin mekanizmasını ve "iyiliği emretmek ve kötülüklerden sakındırmak" fonksiyonunu aktif tutarak teferruatta onları içtihatları üzerinde bırakmayı benimsemiş, nasihat eden bir konumda olmayı tercih etmiş ve gerektiğinde tenkit etmekten çekinmemişlerdir.[36] Çünkü tasavvuf erbabı ile bürokratik alanda görev alanlar arasında misyon bakımından tabii olarak bazı farkların bulunduğu idarecilerin görevinin halkı iyi idare etmek olduğu, buna mukabil dervişlerin görevinin ise onların görevlerini iyi yapmaları ve kendilerine eziyet etmemeleri için onlara dua etmeleri mutasavvıflar tarafından hem sıkça vurgulanmış hem de uygulamalı olarak gösterilmiştir.[37] Mevlâna'nın sohbetlerinden derlenen Fîhi mâ Fîh adlı eserin başında yer alan "Bilginlerin kötüsü beyleri ziyaret eden, beylerin hayırlısı da bilginleri ziyaret edendir" şeklindeki hadis

32 bk. Ekrem Demirli, ***Sadreddin Konevî,*** Konya 2007, s. 27-32, 41.

33 bk. Eflâkî, I, 136-137; Claude Cahen, ***Osmanlılardan Önce Anadolu*** (trc. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000, s. 214; Nejat Kaymaz, ***Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman,*** Ankara 1970, s. 105, 185.

34 Muînüddin Süleyman Pervâne'nin tarihî rolü ve şahsiyeti hakkında geniş bilgi için bk. İbn Bîbî, II, 199-200; Kaymaz, s. 180-188.

35 bk. Eflâkî, I, 162, 177, 334, 450, 599-600, 618.

36 Kılıç, s. 17; Osman Nuri Küçük, "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", ***Tasavvuf,*** sy. 11, Ankara 2003, s. 287 vd.

37 Osman Nuri Küçük, "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", s. 281. Birgün Mevlâna'nın müritleri sultan, sultan çocukları ve üst düzey görevlilerin kendi sohbetlerine sıkça katılmadıklarından, diğer meşâyihe daha çok rağbet etmelerinden rahatsızlıklarını dile getirmişlerdi. Ertesi gün Konya bürokrasinin neredeyse tamamının katıldığı sohbette Mevlâna genel teamülün aksine sohbetinde birçok öğüt ve tasavvufî sırdan bahsetti ve bunu toplantının sonunda şu şekilde açıkladı: "Emirlerle tasavvufî sırlardan bahsettiğimiz bu sohbetimiz, onların bizi ziyarete gelmemelerini, dostlarımızın hoş karşılamayıp yanlış değerlendirmelerinden kaynaklandı. Eğerlere emirlere bu şekilde sohbette bulunsak ve onlar sohbetlerimize sıkça gelseler dostlarımız buna dayanamaz ve rıza gösteremezlerdi. Bu nedenle bize düşen görev, emirlerin halkın işleriyle meşgul olmaları ve biz dervişlere eziyette bulunmamaları için onlara dua etmektir. Eflâkî, I, 142-143.

ve yorumu bu hususu açıklamaktadır.[38] Mevlâna ile beraberinde emir ve üst düzey görevlilerle birlikte kendisine gelen Muînüddin Süleyman Pervâne arasında geçen aşağıdaki diyalog âlimler ile idareciler arasında ilişkinin nasıl olması gerektiğini güzel bir şekilde açıklayan bir diğer örnektir: "Bir gün kendisinden nasihat isteyen Pervâne'ye Mevlâna; "Emîr Muînüddin eğer yapabileceksen hiç gevşeklik göstermeden dört kıbleye hizmeti kendine vazife bil!" der. Pervâne; "Biz bir kıble biliyoruz diğer üçü hangileridir?" diye sorunca Mevlâna şu cevabı verir: "Bildiğin birincisi günde beş defa yüzünü çevirdiğin namaz kıblesidir. İkincisi ihtiyacın olduğu zamanlar yüzünü çevirip, ağlayıp sızlayarak, arzunun yerine gelmesi için ricada bulunduğun dua kıblesi olan gökyüzüdür. Üçüncüsü padişahlardır, onlar yoksulların ihtiyacının kıblesi ve mazlumların sığınağıdır. Bu yüzden bir mazlum ve çaresiz, senin makamına yüzünü çevirdiğinde, onun ihtiyacını yerine getir ki, Yüce Allah da senin din ve dünya ihtiyacını yerine getirsin. Dikenleri bol olan bu yolda elinden geldiğince kimsenin kalbini kırmamaya çalış. Sana işi düşen dervişleri de gözet ki, senin işin düştüğünde onlar da seni gözetsinler. Kıblelerden dördüncüsü ise Allah'ın veli kullarının kalbidir. Bu kalp kâinattan daha değerli, göklerden daha yüce olan ve ilahî nazarın kıblegâhı durumundaki evliya ve Peygamber'in kalbidir. Velilerin içindeki bu mescit herkesin secde ettiği bir mescittir, Allah da oradadır. Bu tür gönüllere günah ve zulüm taşı atmaktan sakın. Eğer tam bir samimiyet ve özenle bunu yaparsan Yüce Allah da seni din ve devlet işlerinde destekler ve ahirette yanında olur."[39]

Sadreddin Konevî, Mevlâna gibi Anadolu düşüncesinde iz bırakmış şahsiyetlerin yaşadıkları dönemin önemli olaylarından olan Moğol istilasından sonra iktidar-sûfî ilişkilerinin ne gibi bir veçhe kazandığı üzerinde durulması gereken bir husustur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kösedağ Savaşı'nda (1243) Moğollara mağlup olması ve üç yıl sonra Moğolların buraya ayak basmalarından sonra Anadolu'da askerî ve malî baskıların arttığı, dâhilî savaşlar ve hâkim güç Moğollara karşı isyanların sonucu nizam ve asayişin bozulduğu yeni bir dönem başlamıştır.[40] Moğolların Anadolu'ya gelişleri İran ve Orta Asya şehirlerinde hatta Bağdat'ta olduğu kadar büyük bir yıkıma sebep olmamışsa da, Türklerin gelişiyle hız kazanan medenî gelişmeler kesintiye uğramış, göçebelik öne çıkmış ve şehir kültürüne ciddi darbe vurmuş olduğu bilinen bir husustur.[41] Bu bağlamda özellikle Mevlâna'nın Moğollarla ilişkileri ve onlarla ilgili bazı açıklamaları tartışmalara sebep olmuş, hatta Mevlâna'nın Moğol sempatizanı olduğu yönünde iddialar bile ileri sürülmüştür.[42]

Mevlâna'nın Moğol taraftarı olduğu ve Anadolu'da Moğolların propagandasını yaptığı yönündeki iddiaları ele alan Osman Nuri Küçük, bu konuda dayanılan rivayet ve referanslar ile olayların kaynaklarda nasıl geçtiği hususundan yola çıkarak yapılan değerlendirmelerin sıhhatli olup olmadığı hususunda geniş kapsamlı bir çalışma yapmıştır.[43] Bu çalışma başta olmak üzere dönemin kaynakları da dikkate alındığında bariz olarak görülen husus şudur: "Bir medeniyetin güçlenmesiyle o

38 Mevlâna, ***Fîhi mâ-fîh*** (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1959, s. 1.
39 Eflâkî, I, 482-483.
40 Turan, s. 456-457.
41 bk. İbn Bîbî, II, 73 vd.; Muammer Gül, ***Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti,*** İstanbul 2005, s. 193.
42 bk. Reşat Öngeren, "Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî", DİA, XXIX, 445.
43 bk. Osman Nuri Küçük, "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları I", s. 308-322; a. mlf., "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları II", ***Tasavvuf,*** sy. 12, Ankara 2004, s. 173-192.

toplumun uğradığı mağduriyet ve hak ihlalleri arasında bir bağ kuran Mevlâna, manevî sebeplere de atıfta bulunarak genel kanaatin aksine sadece tahakküme dayanan güç ile bir toplumun gerçek kudreti arasında her zaman doğru orantı kurulmasının yanlışlığını ifade eder."[44] Bu bakımdan Mevlâna bir yandan dönemin bu büyük gücünün yükselişini gözden uzak tutmamış, öbür yandan da Moğolların yaptıkları zulümlerden hareketle onların uzun ömürlü olamayacaklarını vurgulamış, elinden geldiğince onları yumuşak bir tutum içerisine girmeye zorlamıştır.[45] Burada belirtilmesi gereken hususlardan birisi de, Moğollar askeri güce dayalı göçebe kültürünü temsil ederlerken Mevlâna ve onun gibi şahsiyetlerin yerleşik hayatı benimsemiş bir vizyona sahip olduklarıdır. Zaten tarih boyunca İbnü'l-Arabî, Mevlâna, Sadreddin Konevî gibi ilim ve fikir insanlarındaki bu vizyon ve zihniyeti kavrayamayanlar kaynaklardaki bilgileri de çarpıtarak onlara çeşitli ithamlarda bulunmuşlardır.

FÜTÜVVET MENSUPLARI VE İKTİDAR

Anadolu'ya Moğolların gelişiyle merkezî otorite zayıflamış, şehirlerde özellikle Türkmenler ile Anadolu'ya iyice yerleşen fütüvvet kurumu güçlenmiş ve bazı şehirler ahiler tarafından yönetilmeye başlanmıştı.[46] Bu bakımdan Türkiye Selçukluları Döneminde Anadolu'da iktidar-sûfî çevre arasındaki ilişkiler söz konusu olunca siyasî ve sosyal hayatta etkin bir rol üstlenen fütüvvet kurumuna da değinmek gerekir. Çünkü başlangıçta sûfî bir karakter taşıyan bu kurum XIII. yüzyıldan itibaren sosyal, siyasî ve iktisadî hayat bakımından önemli hâle gelmiş ve Anadolu'da tasavvufî yönü de olan Ahilik adı altında yeni bir yapılanmaya dönüşmüştü. Siyasî ve sosyal durumu gittikçe bozulan devletin otoritesinin yeniden kurulmasında ve sosyal huzurun sağlanmasında büyük bir güç olacağını düşündüğü fütüvvet birliklerini siyasî otoriteye bağlamada büyük başarı sağlayan Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225), diğer Müslüman hükümdarlara elçi ve fermanlar göndererek kendilerini yeniden teşkilâtlandırdığı bu kuruma girmeye davet etmiş ve bu çerçevede Türkiye Selçuklu sultanlarıyla da temas kurmuştur. Bu şekilde başlayan ilk temaslar siyasî, sosyal ve iktisadî açıdan Anadolu'da etkileri yüzyıllar boyu sürecek olan yeni bir dönemin başlangıcı anlamına da geliyordu.[47]

Selçuklu tahtına çıkan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) hem tahta çıkışını hem de Sinop'un fethini bildirmek için hocası Sadreddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a Halife Nâsır'a elçi olarak göndermiş ve ondan fütüvvet şalvarı istemiştir.[48] Bağdat'ta büyük izzet ve ikram gören

44 Küçük, "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları II", s. 175.

45 Ocak, ***Türk Sufiliğine Bakışlar***, s. 141. Küçük, "Mevlâna'nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları II", s. 191-192.

46 bk. İbn Bîbî, II, 92, 99; Cahen, s. 312-314.

47 Fütüvvet kurumunun doğuşu, tarihî gelişimi ve Ahilik ile ilişkisi hk. geniş bilgi için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynaklan", ***İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,*** XI/1-4 (1949-50), s. 3-354; Fr. Taeschner, "İslâm Ortaçağında Fütüvve, Fütüvvet Teşkilâtı" (trc. Fikret Işıltan), ***İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,*** XV/1-4 (1953-54), s. 3-32; a.mlf., "İslâm'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Çizgileri" (trc. Semahat Yükseli, TTK Belleten, XXXVI (1972), s. 205-235; Haşim Şahin, "Selçuklu Döneminde Ahiler", ***Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I*** (Sosyal ve Siyasal Hayat) (ed. A. Yaşar Ocak), Ankara 2006, s. 299-307.

48 Mecdüddin İshak'ın Bağdat'a gönderilmesini İbn Bîbî şöyle anlatır: O günlerde muzaffer Sultan İzzeddin Keykâvus'un kulağına [Eyyûbî Sultanı] Melikü'l-Eşref'in hilafet adına niyet tutup bir okla göğün ucundan, kaderin pençesine bir turna kuşu düşürdüğü, avcıların geleneklerine uyarak onu bol miktarda hediyeler ve sözüne güvenilir bir elçiyle hilafet makamına gönderdiği, onun karşılığında hilafet makamından sarı altından, mücevher işlemeli külahtan, gemli ve eyerli katırlardan çok sayıda hediye ve sınırsız bağış aldığını duyurmuşlardı. Sinop'un fethi kendisine nasip olup İslâm'ın kuralları o diyar-ı küffârda geçerli olunca Sultan, âlimlerin şeyhi, dünyanın gözbebeği Mecdüddin İshak'ı çok sayıda mücevherler, altın sırmalı Rûmî kumaşlar, medenî atlaslar, Rus ketenleri, Kıbrıs malı kadın giysi ve örtüleri gibi sınırsız hediye ve armağanlarla o mübarek haberi tebliğ etmek, İslâm'ın yüzünü ağartan ve padişahlık tahtının gözünü

Mecdüddin İshak dönüşünde, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî gibi büyük mürşid ve mutasavvıfları Halife Nâsır tarafından verilen fütüvvet icazetiyle birlikte Anadolu'ya getirdi.[49] Bu şekilde Anadolu'ya gelen mutasavvıfların yanında fütüvvet teşkilatının etrafında oluşan bu yeni yapılanma, iktidar ile sûfî çevreler arasında gittikçe derinleşen bir etkileşime sebep oldu. Mecdüddin İshak'ın vefatından sonra da fütüvvetle ilgili yetkileri oğlu Sadreddin Konevî tarafından üstlenildi.[50]

I. Alâeddin Keykubad zamanında (1220-1237) Halife Nâsır'ın meşhur mutasavvıf Şehâbeddin Sühreverdî'yi Anadolu'ya göndermesi[51] ve Selçuklu sultanının da fütüvvet teşkilatına girmesiyle iktidar ile sûfî çevrelerin ilişkileri derinleşerek devam etti. Konya'da büyük bir törenle karşılanan Şehâbeddin Sühreverdî ertesi gün halife tarafından gönderilen hil'at-i hilâfet'i (hilâfet hırkası) Alâeddin Keykubad'a giydirdi.[52] Tören esnasında Şehâbeddin Sühreverdî Sultan'ın sırtına üç defa vurarak şeriattten ayrılmamasını ve adaletli olmasını tavsiye etti.[53] Selçuklu sultanının Konya'da kaldığı süre içinde birkaç kere Şehâbeddin Sühreverdî'nin bizzat ziyaretine gitmiş olması bu dönemdeki iktidar-sûfî çevre ilişkilerinin ulaşmış olduğu dereceyi ve onun hükümet çevrelerinde derin iz bıraktığını göstermektedir.[54]

Alâeddin Keykubad'ın büyük destek ve yardımıyla, bir taraftan tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zâviyelerde şeyh mürid ilişkileri, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak münasebetleri ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen Ahîlik, Anadolu'da kurulup gelişerek kurumsallaşmasını tamamlayarak siyasî, sosyal ve iktisadî hayatın en önemli belirleyicilerinden birisi haline gelmişti. Ahîler, bağımsız siyasî bir güç olmamakla birlikte, zaman zaman Moğol istilâsı gibi merkezî otoritenin zayıfladığı, anarşi ve kargaşanın ortaya çıktığı dönemlerde siyasî ve askerî güçlerini göstererek önemli fonksiyonlar üstlenmiş; Türkiye Selçukluları Kösedağ'da aldıkları yenilgiden sonra siyasî otoritelerini kaybetmiş olsalar da mahallî otorite olarak hâkim oldukları şehirlerde dinî ve kültürel hayatın tüm canlılığıyla devam etmesine katkıda bulunmuşlardır.[55]

Fütüvvet teşkilatı çerçevesinde iktidar-sûfî çevre ilişkileri söz konusu olunca Anadolu'da Ahîliğin kurucusu olarak bilinen Şeyh Nasîrüddin Mahmûd'dan (ö. 1262) özellikle bahsedilmesi gerekir. İran'ın Hoy şehrinde doğan ve daha sonra Ahî Evran adıyla meşhur olan Nasîrüddin Mahmûd

aydınlatan o önemli fethin ve büyük zaferin müjdesini vermek için gönderdi ve Halife'den bir fütüvvet şalvarı istedi. ***el-Evamirü'l-Ala'iye,*** I, 175-175.

49 İbn Bîbî, I, 176. Halife tarafından gönderilen fütüvvetnâme'nin tam metni için bk. aynı eser, I, 176-178.

50 Claude Addas, ***İbn Arabi: Kibrit-i Ahmer'in Peşinde,*** (trc. Atila Ataman), İstanbul 2004, s. 235; Şahin, s. 47.

51 Abbasî halifesi Sührevedî'yle birlikte menşûr-i saltanat, niyâbet-i hükümet-i memâlik-i Rûm, teşrîf-i pâdişâhî, hüsâmî tacdârî (sultanlık kılıcı) ve negîn-i kamgarî (mutluluk mührü) göndermişti. İbn Bîbî, I, 248.

52 İbn Bîbî, I, 251; Cahen, s. 215; Kara, s. 174. Sühreverdî'yi karşılamak devletin bütün yetkili ve nüfuzlu kişileri seferber olmuşlardı.

53 Yazıcızâde Ali, ***Tevârîh-i Âl-i Selçuk*** (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009, s. 358.

54 İbn Bîbî, I, 252; Cahen, s. 153. Necmeddîn-i Dâye (ö.654/1256) Moğol tehlikesi sebebiyle Anadolu'ya hicret etmeyi uygun bulup Malatya'da Halife Nâsır-Lidînillâh'ın danışmanı Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî ile tanışarak ondan Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'a sunulmak üzere bir tavsiye mektubu aldı. Ünlü eseri ***Mirsâdü'l-'ibâd***'ı 620'de (1223) Sivas'ta Alâeddin Keykubad'a takdim eden Necmeddîn-i Dâye'nin Konya'da Mevlâna Celâleddîni Rûmî ve Sadreddin Konevî ile görüştüğü rivayet edilir. Mehmet Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", DİA, XXXII, 496.

55 Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilâtın mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve uç bölgelerde de büyük nüfuza sahip olmuş, bilhassa XIII. yüzyılda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı bir dönemde şehir hayatında yalnızca iktisadî değil, siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. bk. İbn Bîbî, II, 92, 99; Cahen, s. 312-314; Şahin, "Selçuklu Döneminde Ahiler", s. 299-307.

Moğol saldırıları sırasında hapiste bulunuyordu.[56] 1245'te II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibliğine getirilen Celaleddin Karatay'ın emriyle diğer tutuklularla birlikte serbest bırakılan Ahî Evran hapisten çıktıktan sonra Denizli'ye gitmiş, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Sadreddin Konevî'yi aracı olarak gönderip geri dönmesi teklifini kabul ederek Konya'ya gelmişti. İzzeddin Keykâvus'un Ahî Evran'ı Konya'ya gelmeye ikna etmeye çalışmış olmasında iktidarını sürdürebilmek için onun önderliğinde özellikle Moğollara karşı konumu güçlendirmek istemesinin rolü vardır.[57]

Mutasavvıflar Türk boylarının hâkimiyetlerindeki topraklarda kendileri için müsait imkânlarla dolu, yayılmaya elverişli birer çevre bulurken, siyasî mekanizmalar da otorite ve varlıklarını bu sûfîler sayesinde kuvvetlendirerek Anadolu'nun yeniden oluşan kültürel yapısını büyük ölçüde onların yardımıyla teşekkül ettirdiler. Bundan dolayı Türkiye Selçuklu Devleti'nde şeyh ve müritler vazgeçilmez unsurlar olarak görülmüş, bunlar din ve devleti ayakta tutan birer manevî kuvvet olarak algılanmışlardır. Öbür yandan XI. yüzyıldan itibaren sosyal hayatın içerisinde yoğun olarak yer almaya başlayan tasavvuf, zaman içerisinde fütüvvet teşkilatının içerisinde yer almış; bazı fütüvvet ehli tasavvufun belli biçimlerini benimserken, bazı tasavvuf ehli de fütüvvetin meydana getirdiği dayanışma içerisinde yaşamayı kabul etmişlerdir.[58] Böylece bir taraftan Anadolu'da çeşitli tasavvuf ekol ve kültürleri yayılırken diğer taraftan da devlet adamları bunların sayesinde siyasî otoriteyi tesis ederek Türkleşme ve İslâmlaşmanın gerçekleşmesini temin etmişlerdir.[59]

56 Kara, s. 293

57 Şahin, s. 188. İzzeddin Keykâvus ile arası oldukça iyi idi ve ***Letâif-i Hikmet*** adlı eserini ona sunmuştu. Bununla birlikte Ahi Evran'ın Konya'daki ikameti pek uzun sürmemiş ve Konya'dan ayrılarak Hacı Bektaş-ı Velî'nin de yaşadığı Kırşehir'e yerleşmişti.

58 Cahen, s. 154.

59 Başta "Uc" bölgeler olmak üzere Anadolu'nun Türkleşip İslâmlaşmasında mutasavvıf ve âlimlerin rolü hakkında geniş bilgi için bk. Şeker, s. 72-76.